

Ivan Milenković

Između filozofije i književnosti (i obratno)

Predrag Finci, *U unutaršnjem, istina*; TIM press, Zagreb, 2022; Predrag Finci, *Prošle godine u Barnetu*; Buybook, Sarajevo, 2022.

Sarajevski filozof Predrag Finci već skoro 30 godina živi u Londonu, a na ovom jeziku je, u poslednjih desetak godina, prisutniji nego što je to bio dok je živio u Jugoslaviji. London je, izgleda, za pisce s ovog podneblja, mesto vrlo zgodno za rad. Borislav Pekić je, recimo, u svojim dnevnicima vrlo precizno sažeo u čemu je stvar: u Beogradu je, naime, gubio vreme po kafanama, dok je u Londonu, naprosto, pisao (što ne znači, doduše, da nije konzumirao viski u zavidnom količinama). Gotovo u dlaku isto objašnjenje nudi i Predrag Finci u svome dnevniku *Prošle godine u Barnetu*. Kao ni Pekić, uostalom, on uopšte ne krije da je uživao u dobrom piću, dobroj hrani i kvalitetnim razgovorima sa svojim sarajevskim prijateljima, dodaje da je i u Londonu bio zapažen u tim disciplinama, ali kako je vreme odmicalo, a okolnosti se (dramatično) menjale, tako se preobražavao i redosled prioriteta. Dve njegove knjige koje su se pojavile u malom vremenskom razmaku ne samo da svedoče o Fincijevoj posvećenosti pisanju i radnoj energiji, te, naročito, njegovom iskustvu, već se nadopunjuju na način osoben, zanimljiv i redak: ako je knjiga *U unutaršnjem, istina* filozofski tekst koji gorljivo brani vrednost unutrašnjeg života, dnevnik *Prošle godine u Barnetu* svojevrsno je praktikovanje onoga čemu je Finci u prethodnoj knjizi prišao teorijskim sredstvima.

U stvari (evo prve filozofske petlje) nije baš tako. Jer, kako se uopšte može praktikovati unutrašnji život, te kakve veze taj i takav život (unutrašnji) uopšte ima sa istinom? Finci, zapravo, pokazuje da je i teorija nekakva praksa, te da življenje – praktikovanje života (što je pleonazam) – uvek zahteva nekakvu teoriju: mislimo čak i kada mislimo da ne mislimo. Drugim rečima, čini nam se da sasvim dobro znamo šta je to „unutrašnji život“ sve dok ne postavimo pitanje „šta je to unutrašnji život?“. Tada postaje zanimljivo.

Introspekcija i inspekcija

Finci izdvaja 4 momenta, ili 4 koraka u kojima se čovek konstituiše kao subjekt. Introspekcija je prvi. Misлити, piše Finci, znači povući se iz sveta kako bismo se usredsredili na sebe, kako bismo istražili – introspekcija je uvek inspekcija, a filozof je uvek nekakav inspektor – od čega smo to satkani. No, okrenutost sebi može biti neprijatno autistična ukoliko emigriranje u sopstveni duh nije praćeno samosvešću i refleksijom: „Bez samosvijesti i refleksije o sebi osoba još nije“ (str. 33). No, kada se konstituiše kao osoba, kada postane subjekt, čovek shvata jednu prilično obespokojavajuću okolnost: subjekt nikada nije jednak sebi, već on neprestano, uvek iznova – postaje ono što jeste (te nikada nije ono što jeste, nego je... ali o tome drugom prilikom). Ili, ako

ostanemo pri detektivskoj metafori: osumnjučeni nam stalno izmiče, prurušava se, zameće tragove, laže, krade i vara. Jedva da je ovde potrebno reći kako je glavni osumnjičeni upravo naše *ja*. Upravo nam introspekcija, piše Finci, kao neprestano propitivanje sebe, ne dopušta da se skamenimo u subjektivnosti jer samo ako otkrijemo svoje mesto u svetu u stanju smo da saobraćamo s drugima (u suprotnom postajemo neopisivi daveži... evo Vučić Aleksandar, na primer). Ovo je sažetak. Nije Finci to rekao na ovaj način – rekao je to lepše i bolje, u neužurbanom, stalozenom izvođenju koje se s merom oslanja na velike filozofe u rasponu od antičkih mislilaca, preko Avgustina, Dekarta i Kanta, do Deride i Deleza – ali jeste održao napetost između naše žudnje za izvesnošću i filozofskog iskustva koje neumoljivo potvrđuje da izvesnosti i poslednjeg temelja nema. Izvesna je samo neizvesnost.

Pandan poglavlju o introspekciji jesu oni delovi dnevnika u kojima, ostajući filozof i kada obavlja i najbanalnije stvari – kupuje ćevapčiče usred Londona, na primer – Finci naleže na sopstveno *ja* ne dopuštajući mu da utone u samodovoljnost. Nema dnevnika bez toga *ja*, naravno, dnevnik se i rađa iz *jastva*, ali upravo (dobar) dnevnik pokazuje zbog čega se *ja*, kroz introspekciju, a naročito refleksiju, mora napustiti da bi se stiglo do *sopstva*. Sjajni su odlomci u kojima autor, beležeći svakodnevne radnje, zapravo ne ispušta sebe iz vida, bilo da ispija kafu, ide u kupovinu, ćaska s komšijom, nervira se zbog korone, priprema ručak, priča sa „svojom dragom“, priseća se opsade Sarajeva, ili prati Đokovićev meč na Vimbldonu. Introspekcija je proces, te ako u filozofskoj knjizi Finci pokazuje zbog čega introspekcija radi, u dnevniku pokazuje kako ona radi.

Intucija i uzroci

Kao filozof koji se naročito bavio estetikom kao filozofskom disciplinom, Finci je uočio važnost intucije ne samo kao sredstva za procenjivanje umetničkog dela, već kao sposobnosti ljudskog duha da do odgovora dođe neposrednim uvidom, dakle bez posredovanja razumskih shema, ili logičkih konstrukcija uma. To je drugi korak u njegovoj filozofskoj knjizi. Za našeg filozofa važno je što intucija dolazi „iznutra“. Sledeći Bergsonove ideje i kombinujući ih s fenomenološkim motivima, pre svega zbog toga što su fenomenolozi uložili znatan napor u to da se izmaknu iz sveta, da ga stave u zagrade, da ga (metodski) suspenduju kako bi došli do čistih uvida, Finci se bez napora prebacuje na istočnjačku filozofiju, da bi, najzad, okrznuo i mistička iskustva (kojima se bavio u drugoj svojoj knjizi). Zanimljivo je, međutim, da se u dnevniku Finci veoma malo oslanja na intuciju, dakle na neposredne uvide i znanje do kojeg se dolazi na takav način (intucijom, dakle). Ovde zaplet između dve Fincijeve knjige postaje ekstremno zanimljiv. Ako se podrazumeva da se u filozofskom tekstu traže razlozi za pojave, postupke, mišljenje, najzad i samu egzistenciju, u nefilozofskom tekstu to nije obavezni deo programa. Ipak, lepim stilom i bez filozofske strogosti, Finci i u svom dnevniku traga za uzrocima, samo to radi drugim

(dakle nefilozofskim) sredstvima. Sarajevski filozof je, naime, nadareni pisac, koji najviše moguće drži do dobre rečenice, što ga umnogome razlikuje od „običnih“ filozofa koji – sasvim pogrešno, dodajno – veruju da filozofski tekst ne zahteva dobru rečenicu. Upravo zbog toga Fincijeva se rečenica čita bez one mučnine koju, ponekad, izaziva filozofija pisana nogom.

Ćevapi i refleksija

Uprkos veoma dugom stažu u Engleskoj i uprkos tome što je u Engleskoj jako dobro primljen – Predrag Finci je decentni i nenametljivi gospodin kome engleska suzdržanost, očigledno, prija, premda ga, s druge strane (a i ovde sudimo samo na osnovu onoga što pronalazimo u dnevniku), nije teško zamisliti ni u balkanskom raspoloženju u kojem, zajedno s društvom, tamani oznojene sarajevske ćevape s lukom i zaliva ih hladnim pivom. Zbog toga je treći korak, refleksija, možda i ključni deo filozofske knjige, da bismo, istovremeno, refleksiju prepoznali i kao pogonsko gorivo dnevnika. „U unutarnjem“, piše Finci, „mislilac razabire istinu sebe i svojeg predmeta“ (str. 181). Razabiranje se, pak, događa kroz refleksiju, kroz mišljenje o mišljenju. Tako u filozofiji. U dnevniku, pak, refleksi, ili odblesci, uporno prate opise svakodnevice. Koliko je u dnevniku pisac, Finci je, u istoj meri, i filozof, te se bez velike opasnosti od greške sme reći da je naš pisac redak zver koji je jednako uspešan u filozofskim, kao i u nefilozofskim formama. Upporedimo ga, na primer, s jednim Peterom Sloterdajkom: fantastičan filozof i tragično loš pisac. I nije jedini. Finci je, upravo zbog toga, jedinstven autor. Pogledajmo samo ovaj dnevnički zapis: „Htjela mi moja draga napraviti za vikend lijep kolač, ali nije mogla jer sam pojeo sve sastojke“ (str. 90). Čista književnost. A onda, malo dalje, u lepom zapisu o pozorištu i glumcima, pronalazimo ovakav odblesak: „Glumci su svoja vlastita stvarnost“ (str. 94). Kad proba engleske ćevape lakonski primeti: „Ni prineti“ (književnost). O knjizi, pak: „Kada knjiga postane razgovor mnogih, tada nije više samo jedna jer se u svojim različitim tumačenjima umnožava, jer svakom zainteresovanom postaje njegova knjiga“ (str. 54) (refleksija). I tako stalno.

Utopija i polemika

Najzad, četvrti filozofski korak – utopija. Upravo ovo poglavlje otkriva svu problematičnost i svu polemičnost Fincijevog filozofskog poduhvata. Jer, utopija je stvar uma, idealna konstrukcija, mesto koje u stvarnosti ne postoji, svojevrsno nemesto, ili, u Fincijevom duhu rečeno, stvar unutrašnjosti. Uostalom, i ona sam to jasno vidi kada pravi razliku između spoljašnjeg (politika) i unutrašnjeg (utopija) (str. 209). No, svedjedno, Finci insistira na istini unutrašnjeg, odnosno na unutrašnjoj istini. Oslanjajući se na veliku filozofsku tradiciju, on, razume se, ubedljivo demonstrira snagu unutrašnjeg. Ali... Polemički nastrojen kritičar, poput potpisnika ovih redova, na primer, ponudio bi spoljašnju (političku) istinu kao delotvornu istinu, dok bi unutrašnja istina ostala drugorazrednom, izvedenom istinom. Drugim rečima: samo

politički slobodan čoveku može da uživa u unutrašnjoj slobodi. Ili: unutrašnje istine su idealne istine, one istine koje niko ne može da porekne, to su filozofske istine: $2 + 2 = 4$. One važe uvek i svugde, u svakom svetu i u svakom vremenu. Ali koliki je domet njihove delotvornosti? Šta nam vredi unutrašnja istina kad se nađemo pred političkim predatorima poput Putina, brata Sija, Erdogana, ili daveža poput Vučića? Uostalom, nije li upravo Džordž Orvel (zajedno s Šalamovim, zajedno s Primom Levijem i Žanom Amerijem) pokazao da nam unutrašnja istina ništa ne vredi pred političkim nasiljem? Unutrašnja istina u paklu Sarajeva pod opsadom i unutrašnja istina života u londonskom Barnetu, zavisi upravo od spoljašnjih prilika. Zbog toga je istina sjajne Fincijeve filozofske knjige, čini se, upravo njegov dnevnik. Zbog toga se, najzad, ove dve knjige mogu čitati kao heterogena celina.

(Preneseno iz nedeljnika Vreme, Beograd, 6, aprila 2023.)